

СМРТ У ТЕМЕЉИМА

Павле Зелић, *Пешчана хроника*, „Лагуна”, Београд 2013

Зелићев роман заснован је на литерарном осветљавању једног историјског периода (време непосредно после Другог светског рата), које је скоковима у прошлост и будућност додатно обогаћено фантастиком, односно елементима хорор жанра.

У структури *Пешчане хронике* налази се испрекидан хронотоп, који садржи један простор и три временска слоја: дешавања у логору „Старо сајмиште” у време Другог светског рата, радна акција на крају четрдесетих година двадесетог века и финале распада Савезне Републике Југославије – крај деведесетих година, са нагласком на НАТО бомбардовању 1999. године. Највише простора у књизи припада последњој временској етапи, која кореспондира и укључује претходне две, док се време седамдесетих година спомиње епизодно и спорадично, а не као четврти временски слој.

Прича о настанку Новог Београда описана је из перспективе приповедача-саучесника, који је уклопљен у активизам младих пионира на радној акцији. Убрзо, већ у „прологу” романа, појављује се фактор заплета радње – неко или нешто, које вреба из песка под земљом и односи животе вредних акцијаша. Одгонетка ове загонетке вештим приповедањем и драматизацијом одлаже се све до „епилога”, односно последњих страница књиге. Кључ приказане тајне читалац открива постепеним корацима, кроз пет делова романа, симболички повезаних мотивима песка, страха, смрти, огледала и параноје.

Главни јунак романа је Илија Орловић, бивши члан ДБ-а, који се након изненадног и прераног завршетка каријере окреће породици, сину Лакију и сећању на преминулу супругу Тамару. Илија је „пропуштен кроз шаке” комунистичког и социјалистичког режима, који му је као заслужену награду доделио висок и ризичан степен параноје. За разлику од чувеног голооточанина Илије Чворовића, који несвесно, али системски уништава властиту породицу и себе, Орловић ће се издићи из идеолошког пепела и са својом „новом породицом” кренути у једну бољу и здравију будућност. Илијин живот „виси о концу”, што потврђује „необуздани рој” суицидних мисли, које га опседају у континуитету и оштро исијавају из његових потресних дијалога са огледалом. Презиме главног јунака повезује његов карактер са орлом, јер је обележје његовог контакта са окружењем управо велика и тешко сагледива дистанца, попут удаљености орла од земље.

Читалац може стећи утисак да су сва необична и опречна дешавања на игралишту испред Илијине зграде – исти простор на којем су после Другог светског рата погинули млади пионири и на којем су за

време истог рата мучени и стрељани Срби јеврејске и хришћанске вероисповести – директан продукт размишљања полуделог бившег полицајца, све док на ред не дође примеса хорора (низ крвавих сцена). Из пешчаника на игралишту излазе духови погинулих акцијаша, који уливају страх свима, од станара зграде до политичког врха. Нико није могао да реши овај „проблем”, али Илија је онај изабрани, који ће добити ту битку.

Илија Орловић има насушну потребу за непрестаним опирањем од свега што подсећа на систем и идеологију која га је учинила параноичним и од њега направила „звер”. У њему је уобличена особа, која се у својој каријери према животињама опходила људски, а према људима животињски. У покушају да се врати здравој памети главног јунака ометају духови, који за своју следећу жртву врбују његовог сина Лакија. Оваква ситуација Илију отрешњује и приморава на велику борбу, у коју ће укључити све новостечене пријатеље. Пре напада на његову породицу, Орловић је био у кући, испред рачунара, скривен од измишљених непријатеља, док ће сада изаћи из сенке и суочити се са собом и са светом. Илијина лектира су историјске књиге „разбацане свуда по кући”, али му познавање званичне (победничке) историје неће много помоћи у разоткривању мистериозне смрти сакривене у темељима великог града. Предмет који ће покренути размотавање замршених појава јесте прећутани и сакривени рукопис, као у великом делу Умберта Ека. Дневник ударника Ђорђа Османчића, који представља живог (свевременог) сведока и симболичку синтезу садашњости и прошлости, јесте својеврсна књига-кључ за разрешење заплета *Пешчане хронике*.

Дело Павла Зелића посредно указује на реалне и истините историјске чињенице, које су у вези са зверствима учињених од стране немачких генерала Едгара Енгеа и Херберта Андорфера у Другом светском рату. Сведочанство о прећутаним злочинима може представљати металитерарни елемент Зелићеве прозе, који има рецепцијску улогу, односно, својеврсну функцију шифре и путоказа за читање. Дискурс фантастике дозволио је аутору да „зверски предмет” претвори у песак, који ће отићи у ветар и тако симболички ослободити масакриране жртве у масовним гробницама. Интересантна је чињеница да се ове године појавио филм *Кад сване дан* Горана Паскаљевића, који осветљава исти феномен брзоходног масовног убијања, али из нешто другачијег угла. Роман *Пешчана хроника* близак је формалном и садржинском обрасцу постмодерне српске прозе, која је, према тврђењу Саве Дамјанова, лишена „чисте” фантастике, неговане у романтизму и модернизму, и усмерена на другу поетички инспиративну страну фантастике – на њену слободу, алтернативност, субверзивност и друго.

Пешчана хроника је првенствено хроника, сведочанство о непрестаној и увек актуелној потреби различитих политичких идеологија,

да неподобне и по режим узнемирујуће чињенице гурају под „вео несећања”, али, са друге стране, и о обнови разума и породичних вредности, које побеђују сваку наметнуту силу.

Милан ГРОМОВИЋ